

Rozumienie systemu
w filozofii pokantowskiej

NR 3470

Andrzej J. Noras

Rozumienie systemu w filozofii pokantowskiej

Redaktor serii: Filozofia
Dariusz Kubok

Recenzent
Radosław Kuliniak

Wstęp

Książka powstała prawdopodobnie dlatego, że nie była planowana, a przynajmniej nie w takiej postaci, w jakiej zostaje oddana do rąk Czytelnika. Zamiary były o wiele skromniejsze; chodziło mianowicie o napisanie artykułu będącego próbą bliższego zrozumienia tego, o co kruszyli kopie Bruno Bauch i Paul Natorp. Przedmiot ich analiz stanowiło pojęcie systemu. Bauch w swych rozważaniach odwołuje się do koncepcji Georga Wilhelma Friedricha Hegla, Paula Natorpa oraz Heinricha Rickerta. Natorp z kolei w swych analizach przywołuje stanowisko Hermanna Cohena, którego nie pomija również Bauch. Wobec tego wystarczy odwołać się do Kanta, który dla wszystkich wspomnianych filozofów stanowi punkt wyjścia, aby powstał schemat wyznaczający strukturę pracy.

Niewątpliwie trudno byłoby się obronić przed zarzutem arbitralności w kwestii doboru prezentowanych stanowisk, gdyż z pewnością należałoby też uwzględnić stanowisko Johanna Gottlieba Fichtego, a może nawet dokonać głębszej analizy stanowisk reprezentantów filozofii pokantowskiej (Karl Leonhard Reinhold, Friedrich Heinrich Jacobi czy też Salomon Maimon). Możliwe też, że trzeba by w większym stopniu — a nawet w osobnym rozdziale — ukazać Nicolaia Hartmanna rozumienie systemu, a raczej jego krytykę. Niemniej jednak dobór ten

dokonany został ze względu na cel, jakim jest prezentacja sporu, który rozgorzał zwłaszcza na przełomie dziewiętnastego i dwudziestego stulecia, sporu mającego swe źródło w koncepcji Kanta, a następnie tego filozofa, który problem systemu uczynił centralnym zagadnieniem swej filozofii, a mianowicie Hegla. Zarzut arbitralności zaś może dotyczyć każdego filozofa, ponieważ każdy, filozofując w danym kontekście historycznym, próbuje go przekroczyć, a wielu żywi przekonanie, że go przekroczyło.

Skoro filozofia musi uwzględniać kontekst historyczny, to rozważania muszą przybrać postać rozważań historyczno-problemowych. Wynika to z natury jej przedmiotu, ujawniającej się w odrębności filozofii od innych nauk. Naukowy charakter filozofii nie zostanie zakwestionowany wtedy, kiedy ukaże się jej odrębność metodologiczną i osobliwy stosunek do własnej historii. Problem polega jednak na tym, że — jak zauważa Michael Landmann w odniesieniu do Manfreda Brelagego — większość poszukuje „w tym, co historyczne, tylko tego, co filozoficzne”¹. Taka sytuacja charakteryzuje filozofię uprawianą z perspektywy krytycyzmu. Zazwyczaj jednak dzieje się inaczej — albo pomija się aspekt problemowy i rozważania ograniczają się do ukazania faktografii, albo też rozważa się problemy bez uwzględnienia ich historii. Ani jedna, ani druga metoda nie jest odpowiednia dla badań filozoficznych, które stawiają sobie za cel przedstawienie rzetelnego obrazu problemu, a więc i świata. Dzieje się tak nawet wtedy, kiedy obraz ten jest niepełny. Kwestia analiz historyczno-problemowych okazuje się zatem kluczowa dla zrozumienia istoty dokonujących się przemian. Nie idzie przecież tylko o to, by wiedzieć, co powiedział dany filozof. To nie wystarczy, a ostatecznie może się składać na katalog wypowiedzi, sentencji czy też aneg-

¹ M. Landmann: *Geleitwort*. In: M. Brelage: *Studien zur Transzendentalphilosophie*. Berlin 1965, s. VI.

dot (bon motów). Kiedy jednak chodzi o problem, rzecz polega na tym, aby problem zrozumieć; co więcej, aby problem zrozumieć, uwzględniając jego zmiany. Zrozumieć jego zmiany oznacza zaś zrozumieć mechanizm tych zmian, uchwycić motywy, jakie kierowały myślicielem zmian dokonującym.

Elementem, który odgrywa niezwykle istotną rolę w ujęciu systemu, jest rozumienie filozofii w jej relacji do dziejów filozofii. Ponieważ rozważania ograniczają się do nurtu krytycyzmu, pojawia się również problem filozofii w jej relacji do nauki. Neokantyści, za Wilhelmem Windelbandem, historię filozofii rozumieją jako historię problemów filozoficznych, którymi zajmują się filozofowie². Jedynym neokantystą dystansującym się od takiej wizji historii filozofii jest Heinrich Rickert. Rickert nie przejmuje od Windelbanda rozumienia historii filozofii jako historii problemów filozoficznych, gdyż akcentuje „odmienność filozofii i nauk szczegółowych, zarówno ich pojęcia, jak i historycznego typu rozwoju”³. Ale problemem jest nie tylko historia filozofii, lecz także w równym stopniu teoria poznania. „W obliczu — pisze Kurt Walter Zeidler — tego powiązania neokantowskiej teorii poznania z naukowymi obiektywizacjami poznania narzuca się pytanie, w jakim stopniu przy tym założeniu neokantyzm w ogóle może być rozważany jako prawowite dziedzictwo (Kantowskiej) filozofii transcendentalnej”⁴.

² Zob. A.J. Noras: *Philosophiegeschichte als Problem der Marburger und Südwestdeutschen Neukantianer*. In: *Marburg versus Südwestdeutschland. Philosophische Differenzen zwischen den beiden Hauptschulen des Neukantianismus*. Hrsg. von Ch. Krijnen, A.J. Noras. Würzburg 2012, s. 115–139.

³ M. Brelage: *Studien zur Transzendentalphilosophie...*, s. 3.

⁴ K.W. Zeidler: *Kritische Dialektik und Transzendentalphilosophie. Der Ausgang des Neukantianismus und die post-neukantische Systematik* R. Höningwalds, W. Cramers, B. Bauchs, H. Wagners, R. Reiningers und E. Heintels. Bonn 1995, s. 15.

W konsekwencji problemy z historią filozofii, z filozofią samą, ujawniają się wówczas, gdy chodzi o zrozumienie systemu filozoficznego.

W konsekwencji powstała książeczka stanowiąca próbę ukazania zmagania się z problemem systemu filozofów, których można zaliczyć do głównego nurtu filozofii niemieckiej. Jest próbą uchwycenia zarówno historii problemu, jak i jego pojmowania w dziejach.

Indeks osobowy

- Allihn Theodor 161
Althaus Horst 51, 53, 55, 63, 165
Archimedes 135
Arystoteles 13, 102, 126, 129,
130, 165
Aster Ernst von 20, 21, 64, 165

Baader Franz Xaver von 161
Bakradze Konstantin Spiridonowicz 56, 57, 165
Banaszkiwicz Artur 15, 126,
170
Bauch Bruno 5, 7, 79, **121–150**,
165, 172, 176
Baumgartner Hans-Michael 23,
24, 165
Berkeley George 19
Bęben Dariusz 16, 167, 173
Boltzmann Ludwig 97
Bornstein Benedykt 11, 126,
157, 171
Borowicz-Sierocka Beata 86,
174
Bouterwek Friedrich 41
Brelage Manfred 6, 7, 165, 171
Brożek Bartosz 129, 131, 165
Buek Otto 29, 170

Cantor Georg 123, 128, 129, 130,
131, 132, 133, 135, 141, 143, 144,
145, 146, 147, 148, 165
Carrière Moritz Philipp 161
Cassirer Ernst 29, 108, 118, 158,
165, 170
Cohen Hermann 5, 11, 24, **93–**
121, 122, 123, 127, 131, 140,
155, 165, 166, 167, 169, 172, 176
Cohn Jonas 66, 79
Cramer Wolfgang 7, 176
Czekajewska Justyna 28, 170

Dadaczyński Jerzy 131, 166
Dilthey Wilhelm 29, 136, 137,
138, 166
Drüe Hermann 61, 169, 175

Ebbinghaus Julius 34, 35, 69,
166
Eberhard Johann August 27
Edel Geert 93, 94, 96, 107, 113,
114, 115, 119, 123, 155, 166,
167
Einstein Albert 97
Engel Johann Jacob 41, 171, 172
Exner Franz Serafin 161

- Feuerbach Ludwig 161
 Fichte Immanuel Hermann 16, 117, 161, 167
 Fichte Johann Gottlieb 5, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 75, 152, 158, 167, 168, 171, 175
 Fiorato Pierfrancesco 123, 167
 Fischer Kuno 67
 Fries Jakob Friedrich 41
 Fritzsche Robert Arnold 94, 167

 Gadamer Hans-Georg 85
 Galewicz Włodzimierz 9, 170
 Gałęcki Jerzy 31, 170
 Garewicz Jan 17, 20, 34, 72, 84, 159, 167, 168
 Gierulanka Danuta 154, 169
 Gromadzki Stanisław 137, 172
 Günther Henning 117, 118, 119, 167

 Hartmann Nicolai 5, 23, 32, 33, 34, 35, 44, 50, 51, 56, 57, 58, 62, 70, 71, 72, 74, 76, 77, 84, 85, 88, 91, 103, 108, 111, 112, 124, 125, 152, 153, 154, 156, 157, 158, 159, 167, 168, 173
 Haym Rudolf 136, 137, 138, 160, 161, 168, 175
 Hegel Georg Wilhelm Friedrich 5, 6, 20, 33, 34, 35, 37–64, 65, 66, 67, 68, 69, 78, 79, 85, 87, 107, 113, 114, 115, 116, 119, 121, 123, 124, 127, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 155, 156, 158, 160, 161, 162, 165, 166, 168, 169, 172, 173, 176
 Heimsoeth Heinz 33, 173
 Heintel Erich 7, 176
 Heiß Robert 33, 173
 Hengstenberg Ernst Wilhelm Theodor 161
 Herbart Johann Friedrich 57, 158, 176
 Herrigel Eugen 46, 90, 171
 Hertz Heinrich 97
 Hohol Mateusz 129, 131, 165
 Holz Harald 156, 157, 169
 Holzhey Helmut 93, 94, 95, 96, 97, 100, 104, 105, 112, 122, 123, 166, 169
 Hönigswald Richard 7, 163, 176
 Hume David 40, 121, 169

 Ingarden Roman 10, 40, 49, 125, 153, 154, 160, 169, 170

 Jacobi Friedrich Heinrich 5, 22, 39, 40, 41, 52, 169
 Jaspers Karl 20, 169

 Kant Immanuel 5, 6, 9–35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 49, 54, 55, 56, 57, 64, 68, 69, 72, 75, 95, 96, 97, 101, 105, 106, 107, 108, 114, 115, 116, 118, 119, 121, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 138, 140, 141, 142, 144, 146, 147, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 165, 166, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176
 Karkowski Czesław 86, 174
 Kartezjusz 111, 130
 Kerner Ryszard 149, 173
 Kerner Samuel 149, 173
 Kierkegaard Søren 78
 Kiersnowska-Suchorzewska Janina — zob. Suchorzewska Janina
 Klein Hans-Dieter 107, 123, 156, 167, 169, 176
 Knittermeyer-Götte Gusta 119, 171
 Komendziński Tomasz 154, 155, 171

- Kopernik Mikołaj 21
 Kozłowski Roman 16, 20, 171
 Krajewski Władysław 149, 173
 Kraus Emil 24, 171
 Krause Karl Christian Friedrich 158
 Krijnen Christian 7, 58, 60, 61, 63, 107, 114, 124, 136, 138, 152, 153, 167, 171, 173
 Kroner Richard 66, 69, 79, 138
 Krug Wilhelm Traugott 41
 Kubalica Tomasz 70, 128, 168, 173
 Kuderowicz Zbigniew 56, 165
 Kuliniak Radosław 37, 41, 171, 172, 176
 Kuntze Friedrich 142, 171

 Landman Adam 53, 54, 113, 116, 168
 Landmann Michael 6, 171
 Lange Friedrich Albert 93, 94, 95, 96, 98, 102, 166, 171, 176
 Lask Emil 46, 47, 75, 76, 90, 171
 Lehmann Gerhard 16, 29, 31, 170, 171
 Leibniz Gottfried Wilhelm 156
 Leo Heinrich 161
 Lessing Gotthold Ephraim 41, 171, 172
 Leszczyna Dorota 37, 158, 172, 176
 Leśniak Kazimierz 130, 165
 Levy Heinrich 66, 67, 78, 79, 172
 Liebert Arthur 102, 172
 Löwi Moritz 163, 172
 Löwith Karl 136, 137, 172

 Maimon Salomon 5, 16, 20, 171
 Małyśzek Tomasz 41, 171, 172
 Marck Siegfried 33, 34, 35, 55, 56, 60, 62, 63, 67, 69, 78, 79, 87, 172

 Marx Wolfgang 117, 172
 Mendelssohn Moses 22, 41, 169, 171, 172
 Michel Karl Markus 38, 113, 116, 134, 168, 169
 Michelet Carl Ludwig 52, 158, 160, 162, 172
 Mikołaj z Kuzy 101, 173
 Moldenhauer Eva 38, 113, 116, 134, 168, 169
 Moog Willy 44, 47, 56, 172
 Mordka Artur 70, 168
 Motzkin Gabriel 93, 123, 169

 Natorp Paul 5, 72, 77, 79, 96, 97, 104, 116, 117, 118, 119, 121–150, 159, 172, 173
 Nees von Esenbeck Christian Gottfried Daniel 51, 175
 Nietzsche Friedrich 70, 77, 138, 173
 Nikolaus von Kues zob. Mikołaj z Kuzy
 Noras Andrzej Jan 7, 15, 16, 23, 31, 39, 40, 57, 67, 70, 85, 89, 128, 162, 167, 168, 173, 175
 Nowicki Światosław Florian 39, 48, 52, 60, 134, 168, 169
 Nowotniak Justyna 29, 32, 170, 173, 176
 Nuzzo Angelica 49, 57, 173

 Ollig Hans-Ludwig 86, 117, 172, 174
 Ortega y Gasset José 158, 172

 Pańków Marcin 54, 116, 168
 Parszutowicz Przemysław 118, 165
 Peirce Charles Sanders 155, 171
 Planck Max 149, 173
 Platon 50, 54, 90, 101, 102, 139
 Plessner Helmuth 32, 33, 173

- Reinhold Karl Leonhard 5, 18, 20, 41, 42, 43, 44, 168, 173
 Reiningger Robert 7, 176
 Rickert Heinrich 5, 7, 30, 58, 61, 65–91, 124, 129, 130, 135, 136, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 149, 153, 171, 174, 175, 176
 Riehl Alois 162, 163, 175
 Rink Friedrich Theodor 25
 Rosenkranz [Johann] Karl [Friedrich] 160, 161, 162, 175
 Ruge Arnold 161

 Schelling Friedrich Wilhelm Joseph von 22, 37, 38, 41, 42, 43, 45, 47, 49, 50, 53, 138, 168
 Schepp Adolf 134, 135, 175
 Schlegel Friedrich von 78
 Schleiden Matthias Jacob 51, 175
 Schleiermacher Friedrich Ernst Daniel 122
 Schnädelbach Herbert 22, 23, 39, 40, 46, 47, 50, 53, 54, 55, 57, 58, 60, 61, 175,
 Schopenhauer Artur 158
 Schubarth Karl Ernst 161
 Schwarz Hermann 68, 174
 Sieg Ulrich 24, 175
 Siegel Carl 162, 163, 175
 Siep Ludwig 42, 64, 175
 Siemek Marek Jan 16, 17, 152, 167, 175
 Sokrates 100, 101, 122
 Spinoza Baruch 22, 23, 41, 103, 169
 Staff Leopold 138, 173
 Stahl Friedrich Julius 161
 Stammler Rudolf 98, 175

 Sternberg Kurt 38, 51, 116, 117, 175
 Strauß Benno 93, 166
 Suchorzewska Janina 11, 126, 157, 171
 Szewczyk Jan 21, 64, 165

 Tatarkiewicz Władysław 101, 176
 Twardowski Kazimierz 37, 38, 176

 Ulrici Hermann 161

 Veronese Giuseppe 134, 135, 145, 146, 175, 176
 Vorländer Karl 94, 95, 176

 Wagner Hans 7, 176
 Weisse Christian Hermann 161
 Węgrzecki Adam 39, 52, 169
 Wiedebach Hartwig 93, 123, 169
 Wilpert Paul 101, 173
 Windelband Wilhelm 7, 56, 57, 66, 69, 75, 82, 139, 142, 176
 Wirth Johann Ulrich 161
 Wolff Christian 10
 Wyrzykowski Stanisław 70, 173

 Zeidler Kurt Walter 7, 114, 167, 176
 Zeller Eduard 67
 Zocher Rudolf 80, 176

 Żelazny Mirosław 11, 12, 13, 26, 27, 29, 31, 170, 173, 176

Andrzej J. Noras

Understanding of the system
in post-Kantian philosophy

Summary

Understanding of the system of philosophy constitutes one of the fundamental problems of post-Kantian philosophy, which has undoubtedly been influenced by German idealism. Hegel's philosophy, which concludes this period, constitutes the peak of systemic thinking, and at the same time becomes a pretext for criticism of this way of thinking. This determines a peculiar position of neo-Kantian philosophy, whereby, on the one hand, it defends the thesis that scientific philosophy must take the form of the system, on the other hand — its representatives are aware of the impossibility of maintaining the Hegelian understanding of the system. The present book is an attempt at demonstrating these efforts.

Andrzej J. Noras

Das Systemverständnis
in der nachkantischen Philosophie

Zusammenfassung

Das Verständnis des Systems der Philosophie ist ein der grundlegenden Probleme der nachkantischen Philosophie, was zweifellos durch den deutschen Idealismus geprägt wurde. Die diese Periode krönende Philosophie Hegels bildet einen Höhepunkt des systemhaften Denkens, und zugleich einen Vorwand zur Kritik an dieser Denkweise. Dies bedeutet eine besondere Stellung der nachkantischen Philosophie. Einerseits verteidigt sie die These, daß die wissenschaftliche Philosophie die Form des Systems annehmen muß. Andererseits kommen ihre Vertretern zum Bewußtsei der Tatsache, daß das Hegels Systemverständnis nicht aufrechterhalten kann. Das Buch ist ein Versuch, diese Bemühungen zu präsentieren.

Spis treści

Wstęp	5
ROZDZIAŁ PIERWSZY	
Kanta rozumienie systemu	9
ROZDZIAŁ DRUGI	
System filozofii w rozumieniu Hegla	37
ROZDZIAŁ TRZECI	
System otwarty w ujęciu Heinricha Rickerta	65
ROZDZIAŁ CZWARTY	
Problem systemu w filozofii Cohena	93
ROZDZIAŁ PIĄTY	
Bruno Bauch a Paul Natorp	121
Zamiast zakończenia — próba rekapitulacji	151
Literatura	165
Indeks osobowy	177
Summary	181
Zusammenfassung	182

Redaktor Małgorzata Pogłódek
Projektant okładki Tomasz Kipka
Redaktor techniczny Barbara Arenhövel
Korektor Marzena Marczyk
Łamanie Grażyna Szewczyk

Copyright © 2016 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-8012-926-9
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-8012-927-6
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 11,5. Ark. wyd. 9,5. Papier
offset. kl., III 90 g, Cena 20 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: „TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.” Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław